

פרוייקט העלאת יהודי סוריה ולבנון
ראיון עם אורי הורוביץ, כפר גלעדי
תאריך: 23.4.2000
מראיין: אריה כהן

אריה כהן: אורי, אני מבקש ממך שבאופן כללי תספר על הנושא הזה של קליטת יהודי סוריה ולבנון שעברו דרככם כאן בכפר גלעדי. איך טיפלו בהם, איפה שיכנו אותם, מה היו התנאים, איך העבירו אותם לאחר מכן. כל הנושא הזה מאותו רגע שאתה זוכר כנער או ילד.

אורי הורוביץ: אני יכול גם להקדים כפתיח?

ש: בהחלט.

ת: אי אפשר להתייחס לכל הסיפור בכלל של העליה דרך הצפון, דרך היבשה, עליה ב' וכפר גלעדי, מבלי להתייחס להתחלה של כל הנושא. אני יודע שעד שנות העשרים היו נסיונות והיו עליות ... כאלה ואחרות. היו כל מיני פרוייקטים ... אנשים אחרים שעשו, כולל דרך הים. אבל משהו משמעותי ומאורגן אני לא יודע שהיה. ב-1920 הצבא הבריטי, [שהיה] השלטון באותה תקופה עד 1920, העביר את זה לידיים אזרחיות וזה נהפך לממשלת המנדט בארץ-ישראל, שהם קיבלו את המנדט על ארץ-ישראל כמו שהצרפתים קיבלו על סוריה ולבנון ב-1920. הוקמה מחלקת ההגירה ואחר כך גם [מחלקת] העבודה בתוכה. התת-מחלקה של העבודה והקליטה בארץ היתה בידי יהודי שקראו לו [אלברט מונטיפיורי] חיימסון.

ש: איפה הוא ישב?

ת: בירושלים, בממשלת המנדט. שם ישב כל ה... בבית הנשיא ובמוסדות של הממשל הבריטי. האנגלים, בגלל המצב הכלכלי הקשה בארץ, ובאמת היה מצב כלכלי קשה, מצד אחד הם גם ניתלו בזה כאילן לחסום את היהודים וגם בגלל הבעיה הפוליטית שהערבים התחילו לעשות פה צרות, מאורעות '20, ו-'21 הידועים, ששחטו יהודים ביפו ובחברון. אז הם החליטו להצר את דרכי העליה היהודית לארץ-ישראל. לא שהיתה עליה המונית, אבל היתה עליה של אחרי הפוגרומים באירופה, וזה בכלל אחד הנושאים שדחפו יהודים לעלות לארץ. חיימסון חוקק חוקים וקבע שיעלו לארץ-ישראל רק יהודים שיש להם כסף, לפחות 5,000 ליש"ט בכיס, רק מי שיש לו קרובים בארץ שיכולים לקבל אותו ולהחזיק אותו, או [עולים] בעלי מקצוע. כל היתר לא יורשו להיכנס, לא יקבלו גם אישורי כניסה בנציגויות הבריטיות בחוץ לארץ. אבל יהודים המשיכו לבוא. מיעוט קטן היה לו את מה שדיברנו קודם, ולחלק גדול לא היו בכלל אמצעים. הם בקושי אירגנו לעצמם, גם בעזרת התנועה הזאת לארץ-ישראל, החלוץ שקם [אז], אירגנו לעצמם קצת כספים והגיעו עד לחופי הארץ. כשהם הגיעו לחופי הארץ שלחו אותם מפה, לא נתנו להם [לעלות], כי לא היו להם האמצעים שדיברנו. שלחו אותם לביירות ולקושטא. הרוב הגדול לביירות. בביירות התאספו כמה אלפי יהודים שהם הוחזקו על ידי היהודים שם ומצבם היה קשה. הם הוחזקו על ידי הקהילה היהודית בביירות.

ש: כן.

ת: כשזה נודע פה לאנשי השומר בכפר גלעדי כשהם היו מבקרים מדי פעם בביירות, הוטל על שלושה אנשים – [מאיר] ספקטור, נחום הורוביץ ו[גרשון] פליישר – לצאת לביירות לבדוק מה המצב, ביוזמה של אנשי כפר גלעדי. אז הגבול, האזור הזה שלנו בשנות העשרים עוד היה דרום לבנון ולא ארץ-ישראל. הגבול עבר פה בערך 10 קילומטר מדרום לכפר גלעדי.

ש: אפילו מדרום לחלסה?

ת: כן. בין ווזיה לג'חולה, שם היה הגבול. ווזיה נקרא היום עין אווזים, וג'חולה היה כפר ערבי. [משם עד ל]אזור של צומת נבי יושע בערך. בין זה לזה בערך עבר הגבול. עד כפר גלעדי לא היתה בעיה להעביר אותם, אבל גם לא היתה כל כך בעיה כי הצרפתים העלימו עין והאנגלים לא כל כך התיחסו לזה. פיברקו כל מיני נירות ובעגלות היו מסיעים אותם מפה עד טבריה.

ש: אתה מדבר על שנות העשרים?

ת: אני מדבר על תחילת 21'. זאת היתה תחילה העליה הבלתי לגאלית לארץ-ישראל. דרך אגב, אותו פליישר שדיברתי גם ניסה להעביר יהודים בסדר גודל של 15, 25 בסירות גדולות, לא אקרא לזה ספינות אפילו, דרך הים מביירות לאזור עכו וחיפה. שם היו מורידים אותם. עכו זה היה הגבול אז בשעתו. היו נסיונות, אבל זה הלך בקושי כי היה קשה להעביר. הים היה סוער וזה היה קשה. אז הם לקחו את הדרך הזאת, הדרך היבשתית. אנשי השומר היו הראשונים שביוזמתם, ולימים אפילו נגד החלטת המוסדות, כי ... השלטון הבריטי, כשנודע להם שיש פה ציר תנועה בלתי לגאלית של יהודים לתוך ארץ-ישראל, נוצר לחץ מהשלטון הבריטי על ההסתדרות שיפסיקו את העליה. אז הם שלחו שני שליחים להנהל לכפר גלעדי לומר להם שיפסיקו את העליה כי זה מפריע ליחסים עם הבריטים.

ש: תרשה לי כאן שתי שאלות של מידע – מתי אביך נחום ז"ל נולד ומתי אתה נולדת? באילו שנים?

ת: אבא שלי נולד באלף שמונה מאות, אני לא זוכר ...

ש: לקראת סוף המאה ה-19.

ת: כן. אני נולדתי באוקטובר 1926.

ש: כשאתה נולדת בן כמה אבא היה?

ת: בסביבות השלושים פלוס, ארבעים.

ש: אה, חשבתי שאולי בעקיפין אני אדע מתי אבא נולד.

ת: אני יכול למצוא לך ...

ש: זה לא משמעותי, בסדר. אני יודע סדר גודל.

ת: הוא נפטר כשהוא היה בן 97 לפני שמונה שנים.

ש: אוקיי, אני אעשה את החישוב אחורה. מתי מתחילה הבעיה בהעברה של יהודים? 1923?

ת: לא. 1921. כשהם התחילו להעביר. הם התחילו בשנת 21' להעביר יהודים ביוזמתם.

ש: אני שאלתי מתי התחילה הבעיה מצד הבריטים?

ת: אז התחילו הבעיות מצד הבריטים, כשנודע להם שיש פה זרם של יהודים לתוך ארץ-ישראל, הם לחצו על הוועד הפועל של ההסתדרות שיפסיקו. הבעיה פה לא היתה כל כך משמעותית עד 23'. ב-23, בגלל שלושת הישובים שהיו פה, מטולה, כפר גלעדי ותל-חי, בלחץ של הנהגת הארץ על וייצמן ועל ההנהגה

בלונדון, האנגלים הסכימו לשנות את הגבול ולכלול את כפר גלעדי ותל-חי ומטולה בתוך גבולות ארץ-ישראל. נוצרה אצבע הגליל. הם שינו את הגבול באזור של עמק קדש והוא הלך פה למעלה על ההרים צפונה.

ש: על הרי נפתלי אתה מתכוון?

ת: על הרי נפתלי, עד הקו של מטולה, וממטולה מזרחה. בגלל שלושת היישובים האלה. זאת אומרת היישובים קבעו את הגבול. אז, כשהאנגלים העבירו פה את הגבול וזה נכלל בתוך ארץ-ישראל התחילו הבעיות, כי הגבול עבר פה באזור מטולה או פה על ההרים, והאנגלים לקחו את הנושא הזה בידיים והחליטו לעשות סדר. הם הביאו להנה את משמר הגבול שלהם, את חיל הספר, ששמר על הגבולות. הבעיה נעשתה יותר קשה, אבל הזרימה של יהודים המשיכה דרך פה. חיימסון קרא אליו אפילו את מניה שוחט ואמר לה – תשמעי, אני מעריץ אתכם, אני מעריך אתכם, אנשי השומר. אני מכבד מאוד את הנושא הזה שאתם עוסקים בו, נשק ויהודים וכל זה. אבל הכל צריך להיעשות בהתאם לחוק. אם החוק קבע שהעליה צריכה להיות מסודרת בגלל המצב הכלכלי הקשה וכל זה, לא יכול להיות שאתם תעשו דין לעצמם. אני אלהם בכך מה שאוכל בכדי שלא תעשו את זה. מניה אמרה לו – אתה תעשה את שלך ואנחנו את שלנו, כי יהודים לא נפסיק להעלות לארץ.

ש: כן.

ת: סיפרתי לך על השליחות וכל זה. מניה גם ביקשה עזרה כספית כי מצבו הכלכלי של כפר גלעדי היה קשה. באותה תקופה בקושי היה פה מה לאכול. בכלל המצב הכלכלי שלנו היה קשה מאוד, כל השנים. אמרו לה מהוועד הפועל של ההסתדרות – לא תקבלי אפילו אגורה אחת. בהתחלה בהתחלה הנציגות של קליטת העליה היתה בטבריה והם עזרו. היו מביאים [עולים] עד טבריה, שם הם טיפלו בהם. אבל ניתנה הוראה לטבריה להפסיק לטפל ביהודים שבאים דרך פה. היתה בעיה כללית לאן להביא אותם. הם לא רצו בשום אופן לבוא. אמרו – אמרנו לכם להפסיק, אתם תפסיקו. כפר גלעדי אמרו – אתם אמרתם ... בכפר גלעדי התעוררה בעיה קשה איך לטפל בהם. אז הביאו אותם עד כאן, או שהערכים היו מברחים בפני עצמם וכל מיני כאלה. היו מביאים אותם עד פה, עד הגבול למעלה על ההר, מראים להם מרחוק את האורות של כפר גלעדי בלילה והיו אומרים להם ללכת לשם כי שם יטפלו בהם.

ש: על אילו שנים אתה מדבר איתי עכשיו?

ת: עכשיו אני מדבר על לאורך כל השנים שאחרי זה, עד שנות הארבעים, כשההגנה לקחה את זה לידיים והפלמ"ח הביא לפה את החוליה וכל זה. עד אז, כפר גלעדי עשה את זה בכוחות עצמו, בלי עזרה של אף אחד. יותר מאוחר כבר התחילו לעזור. בסוף שנות השלושים התחילו לעזור.

ש: כן.

ת: בגלל המצב הכלכלי הקשה מאוד של כפר גלעדי התעוררה פה בעיה קשה. מה לעשות? צריך לתת להם אוכל, צריך לתת להם בגדים. וזה הובא לאסיפה. באסיפה עצמה היה ויכוח קשה.

ש: באיזו שנה זה היה?

ת: אני חושב שזה היה בסביבות שנת '28, '29, '30. היתה פה אסיפה קשה מאוד בכפר גלעדי וחברים טענו שאין מה לאכול אז למה מביאים [עולים]? בסופו של דבר אמרו שאם יקום מישהו ויקח על עצמו את

הטיפול בהם פה, ימשיכו בזה. אז קמה חיה קרול, אשה מבוגרת, אשתו של אליעזר קרול מאנשי "השומר", היא גם כן היתה חברת "השומר", שעבדה אז בלול. היא אמרה – אני בנוסף לעבודה בלול, אני על ראשי [אקח את זה]. אסור לנו להפסיק לעשות את זה, אני לוקחת על עצמי.

ש: כן.

ת: והתנועה המשיכה והיו משכנים אותם. הם היו באים ולפעמים יושבים פה שבוע, שבועיים, לפעמים גם יותר.

ש: איפה הם היו יושבים?

ת: או בלולים שפינו – פינו שני לולים. ניקו, סידרו, חיטאו וסגרו אותם – או בעליה של הרפת, אני אראה לך אחר כך. הייתה העליה של הרפת, למעלה היתה עליה של מתבן. גם כן ניקו וסידרו. או פה או שם. תלוי כמה היו. היו לפעמים שהיו פה, כפר גלעדי כולה עד שנת 36' היתה סך הכל 40 חבר, והיו תקופות שהיו פה יותר עולים מאשר חברי משק. חיה קרול לקחה על עצמה והיא טיפלה בהם לאורך כל השנים. אלה היו הסידורים וכך טיפלו בהם. כמו שאמרתי לך, כפר גלעדי באמצעים הדלים שהיו לו עשה המון. למעשה כמו שאמרתי לך, כמעט עד ערב קום המדינה כפר גלעדי נשא על עצמו את העסק הזה כמעט בלי עזרה בכלל.

ש: אתה דיברת על ההתקנה של הלולים והרפת. מתי זה היה פחות או יותר?

ת: קשה לי להגיד לך אבל מההתחלה.

ש: שנות השלושים?

ת: מההתחלה שהם התחילו לעבור דרך פה ונעצרו פה והיו פה והיה צריך לשכן אותם וכל הדברים האלה. אז בהתחלה זה היה בעליית הרפת. כשהיה צריך יותר שטח ויותר זמן הם שהו פה, התקינו להם גם כמה לולים שם.

ש: כלומר הרפת זה היה ההתחלה ולאחר מכן עברו ללולים.

ת: כן. עברו ללולים ובעלייה של הרפת היה מקום.

ש: אוקיי. בשיחה המקדימה אתה סיפרת לי שאתה זוכר כמה מעולי סוריה ולבנון.

ת: אני זוכר אותם כשהם עברו דרך פה. להגיד לך שאני זוכר את הזה או את ההוא קשה לי.

ש: כקבוצות.

ת: אני זוכר שבאו קבוצות. אני זכרתי את הסיפור הזה של אלה שנתפסו ב... כמו שאמרתי לך. קבוצת ילדים, נוער. הם הלכו בכוחות עצמם. זה גם כתוב לי. אני לא זוכר מי כתב על זה. יש על זה, הסיפור כתוב כולו. היו קבוצות שהיו באות הנה דרך לבנון. הרוב היו באים הנה דרך לבנון ושוהים פה את התקופה כמו שאמרתי לך ומכאן יורדים דרומה באמצעים שהיו מארגנים. כששינו את הגבול והגבול עבר דרך פה, הבעיה אחר כך היתה המעבר בראש פנה. היה מכס או צ'ק פוסט כזה, מקום ביקורת באזור מטולה כי היה שם כביש כניסה, היתה שם ביקורת דרכונים ומכסים. אבל המקום שאליו התנקזו שני הכבישים העיקריים שבאו מדמשק דרך גשר בנות יעקב ודרך מטולה, או דרך עמק החולה דרומה, זה התנקז לראש פנה. ראש פנה היה מין צוואר בקבוק שכל מי שעבר דרך פה ורצה לרדת דרומה היה חייב לעבור בראש פנה. שם היה בית המכס והביקורת העיקרי. גם דרכונים וגם מכס, הכל. בראש פנה היו

הבדיקות העיקריות. הבעיה היתה להעביר אותם את ראש פנה. אז או שהיו מעבירים אותם מפה לאיילת השחר ואיילת היו מקרבים אותם ברכבים עד האזור קרוב לראש פנה. שם היתה דרך עוקפת דרך האזור של הישוב חצור [הגלילית] היום. היו עוקפים את בית המכס בראש פנה ויורדים חזרה לכביש הראשי אבל בתוך ראש פנה. שם היו עולים על רכבים ויורדים הלאה דרומה. ראש פנה היה צוואר בקבוק ששם היתה בעיה להעביר אותם לתוך הארץ.

ש: פה במשק בכפר גלעדי היו אנשים מסויימים שטיפלו חוץ מחיה קרול? מי עוד עסק בזה?

ת: בדרך כלל חיה קרול, אבל אם היה צריך היתה מקבלת מסידור העבודה עוד עזרה. להגיד לך זה או אחר קשה לי להגיד לך מי, אבל היא היתה מקבלת עוד עזרה לנושא הזה של הטיפול בעולים. היא עצמה גם הפעילה אותם.

ש: היה כאן מישהו שהיה אחראי למשל לנושא הרישום של השמות? מי עבר או בדיקה?

ת: אני יודע שהיה רישום בכפר גלעדי של מעל 8,000 מעפילים שעברו דרך פה. אלה הרשומים. עברו יותר. ההערכה הגסה היא שדרך כפר גלעדי, עד שההגנה לקחה את זה לידיים, עברו כ-10,000 עולים שבאו גם מסוריה ולבנון וגם מאירופה. הם עברו דרך כפר גלעדי בטיפול של אנשי כפר גלעדי.

ש: ומאותו רגע שבו ההגנה והפלמ"ח

ת: החולייה. היא היתה גרה פה למעלה.

ש: פה בבית הארכיון למעלה?

ת: פה למעלה יש עלייה. היה להם חדר. פה היתה גרה החולייה קבוע. היה להם איש קשר שקראו לו מאיר בריל, הוא לא חי כבר. הוא אפילו נעצר פעם אחת וישב בלבנון עצור כמה זמן בבית הסהר כי הוא טיפל בהם. הוא היה איש הקשר. הם היו יוצאים מפה להרים, מקום המפגש היה נקבע מראש. שם היו מקבלים אותם ומעבירים אותם ברגל את הגבול וכל זה. הוא היה איש הקשר הקבוע של כפר גלעדי שעסק בנושא הזה.

ש: הבנתי. היה כאן עוד אדם בשם יבזורין?

ת: לא פה. אולי הוא היה בתוך החולייה.

ש: הוא היה אחראי על כל הנושא הזה של החולייה והמעברים.

ת: לובה יבזורין או משהו?

ש: כן, בדיוק.

ת: הוא לא היה מכפר גלעדי. לובה יבזורין היה נדמה לי ממשמר העמק. הוא היה בחולייה. הם התחלפו שם. גם חיים חפר היה בחולייה. הוא היה אפילו מפקד החולייה כמה זמן. אבל החולייה הייתה עצמאית בפני עצמה. הם עבדו ביניהם ... אבל היה פה חבר כפר גלעדי שהוא היה אחר כך, יחד עם דוד קממרי, אחראי בכלל על כל הנושא של העלייה הבלתי לגאלית. הוא פעל דרך פה. הוא עסק פה הרבה. שמו היה גרישה שיינקמן.

ש: או, אליו התכוונתי.

ת: צבי שיינקמן, גרישה. קראו לו גרישה. אף אחד לא הכיר אותו בשם צבי. גרישה היה חבר כפר גלעדי והוא עסק בנושא עם זאת שהיתה אחר כך, כשתפסו אותה מחבלים בלבנון.

ש: שולה כהן?

ת: כן. היא מזכירה בספר שלה הרבה מאוד את גרישה שהוא עסק בנושא הזה פה בגבול הזה. גרישה עסק בנושא הזה גם בנושאי משק ודברים אחרים. אחר כך הוא עסק בכל הנושא הזה גם בעלייה ב' מאירופה. אני עבדתי בעלייה ב' באיטליה. חזרתי בעצמי בסוף כשגמרתי, אבל עבדתי באיטליה. מהצבא הבריטי נשארתי באירופה באיטליה ועבדתי בעלייה ב'. חזרתי רק בסוף '47 לקראת מלחמת העצמאות כמלווה ספינה. אבל גרישה עסק בזה כל השנים. אחר כך הוא עבד במוסד הרבה שנים. היה אחד מאנשי המבצעים של המוסד. כל הנושא של העלייה הבלתי לגאלית מרוסיה. הוא היה מהראשונים. איך אומרים, כמו שהוא דפק את הממשל הקומוניסטי ברוסיה אף אחד לא עשה.

ש: הוא היה מאותה חבורה, היה כאן עוד מישהו לא רחוק שגר כאן במחניים נדמה לי שהיה ממונה על הענין הזה בשגרירות הישראלית ברוסיה. טוב, לא חשוב. זה סיפור ...

ת: הוא היה נוסע, אבל הוא היה איש מרכזי. הוא ישב בפריס בדרך כלל.

ש: אני כאן רוצה לשאול אותך לגבי הישיבה [כאן] של סורים שאתה אולי זוכר מאותן שנות השלושים, החלון ...

ת: אני לא זוכר שמות. אני זוכר אחד ניסים, אמרתי לך, שהוא היה פה, אני חושב שהוא היה מדמשק.

ש: ניסים מה?

ת: לא זוכר מה. הוא היה חייט. היה בחור ספורטאי, אתלט. הוא ואחיו באו הנה כמעפילים ונשאר פה בכפר גלעדי איזה שנתיים.

ש: באילו שנים? השלושים או הארבעים?

ת: סוף השלושים, תחילת הארבעים. הם היו פה בכפר גלעדי שנתיים או שלוש אפילו. הוא היה חייט ועבד במתפרה ותפר בגדים לאנשים. את זה אני זוכר. אני זוכר עוד כמה שעברו פה והיו פה, אבל להגיד לך שאני זוכר היום שמות או כל זה, מי הם ואיפה הם?

ש: כן. היו כאן כל מיני גרעינים אני מתאר לעצמי. סיפרת לי בשיחה המקדימה על כך שהיו פה לא גרעינים אלא חברות נוער בתל-חי וגם פה. אתה זוכר איזו חברת נוער סורית?

ת: לא.

ש: או סורית בחלקה?

ת: היו בתוכם. יכול להיות. אבל אני לא זוכר ממש סורית שישבה פה. לא זוכר.

ש: שאלה ממש אחרונה בענין הזה. אתה אמרת שכל השנים, עד שהחולייה, הפלמ"ח וההגנה לקחו את ההעפלה תחת חסותה, כפר גלעדי טיפלה בזה באופן אישי. אבל לאחר מכן קיבלתם עזרה מהמוסדות?

ת: כן, כי למעשה הפלמ"ח היה מביא אותם עד פה. הם לא מיד העלו אותם על אוטומובילים ושלחו אותם. הרוב הגדול שהיו פה לפחות יום, יומיים, שלושה, שבוע, שבועיים. עד אז הם חיו פה באמת באזור הזה, בלולים או בעלייה של הרפת.

ש: אז השהייה שלהם מומנה על ידי המוסדות?

ת: אז המוסדות נתנו איזושהיא תמיכה.

ש: עוד משהו שאתה נזכר בו?

ת: אני אגיד לך מה, אני הייתי מציע לך לראיין בנושא הזה, היחידי שישנו היום מהבונים שהרבה יותר בוגרים ממני זה אינָה פורטוגלי. הוא גר בזכרון יעקב. תחפש בספר הטלפונים פורטוגלי יזרעאל. דבר איתו.

ש: הוא היה כאן...?

ת: כן. הוא היה פה הרבה שנים. הוא היה מרכז משק, חבר משק. הוא גם נפצע אז כשהאנגלים פרצו ורצו להוציא את העולים שהיו, הוא בעצמו נפצע. הוא נשכב מתחת לזחל"ם כזה שלהם, bren carrier, של הבריטים שהיו, וזה ריטש לו רגל אחת. הוא נשכב לפניו, והוא ניסה להסתובב לא להרוג אותו, אז הוא ריטש לו רגל אחת. הוא היה מהנדס. עזב פה לפני איזה 15 שנה או משהו.

ש: השם שלו מוכר לי.

ת: תרשום יזרעאל פורטוגלי בזכרון יעקב. דבר איתו על התקופות האלה. הוא יותר מבוגר אז הוא זוכר אולי. הוא היה גם מרכז משק כי היתה תקופה גם, אני משנת '41 עד '44 למדתי במקווה [ישראל] אז לא הייתי בבית. שנה קודם למדתי עוד שנה ביגור ואחר כך למדתי במקווה. ממקווה הלכתי ישר לצבא הבריטי. הייתי קצת בבית ... הצבא הבריטי. אחר כך נשארתי לעבוד בעלייה ב' אבל באירופה. אז הרבה זמן לא הייתי בבית. איזה כל השנים היה בכפר גלעדי. אתה יכול לראיין אותו.

ש: מאה אחוז. בשלב הזה אני מאוד מודה לך על הראיון שנתת לי. הוספת לי כמה דברים שככה לא הייתי מודע להם. הרבה תודה.

ת: בבקשה.